זקנים מה חטאו אלא אימא על זקנים שלא מיחו בשרים °רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל אתאי ההיא איתתא קא צווחה קמיה ולא הוה משגח בה א"ל לא סבר ליה מר [1]אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה א"ל [א]שיננא רישך בקרירי רישא דרישיך בחמימי הא יתיב מר עוקבא אב ב"ד דכתיב [2]בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליהם וגו' °א"ל ר' זירא לר' סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא א"ל לא מקבלי מינאי א"ל אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר דא"ר אחא בר' חנינא מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה דכתיב [3]ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה וגו' א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו אמר לה הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים אמרה לפניו רבש"ע היה בידם למחות ולא מיחו אמר לה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם [ב](אמר) לפניו רבש"ע אם לפניך גלוי להם מי גלוי והיינו דכתיב [4]זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו וממקדשי תחלו וכתיב ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית [ג]תני רב יוסף אל תקרי מקדשי אלא מקודשי אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו ומיד [5]והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים וקסת הסופר במתניו ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחושת מי הוה אמר להו הקב"ה התחילו ממקום שאומרים שירה לפני ומאן נינהו ששה אנשים א"ר חסדא קצף אף וחימה ומשחית ומשבר ומכלה ומ"ש תיו אמר רב תיו תחיה תיו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תחון זכות אבות ור"ל אמר תיו סוף חותמו של הקב"ה [ד]דאמר רבי חנינא חותמו של הקב"ה אמת (אמר) ר' שמואל בר נחמני [ה]אלו בני אדם שקיימו את התור' כולה מאלף ועד תיו מאימתי תמה זכות אבות °אמר רב מימות הושע בן בארי שנא' [6]אגלה את נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי ושמואל אמר מימי חזאל שנאמר [7]וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז וכתיב [8]ויחן ה' אותם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה ר' יהושע בן לוי אמר מימי אליהו שנאמר [9]ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי [את] כל הדברים האלה וגו' ורבי יוחנן אמר מימי חזקיהו שנאמר [10]למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת וגו': אמר רב אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון אין מיתה בלא חטא דכתיב [11]הנפש החוטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה וגו' אין יסורין בלא עון דכתיב [12]ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם

מיתיבי

זקנים. סנהדרין: **רישך בקרירי.** אני שאני רכך איני נכוה אבל מר עוקבא שהוא ראש לי ולך ואב ב"ד יכוה בחמין: **דכתיב בית דוד וגו'.** לא ענש אלא מי שבידו לשפוט: **חוץ מדבר זה.** שנא' במקרא זה שהוציא דבור לטובה ומפני עונש תוכחה חזר בו: **והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה.** אלו צדיקים: **שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה.** שאני רוצה לשלוח בעיר: **היינו דכתיב.** מעיקרא ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ולבסוף וממקדשי תחלו: **ממקודשי.** שהודה למקטרג מדת הדין וחזר מן הטובה: **מי הוה מזבח הנחשת.** בימי יחזקאל והלא שלמה גנזו ועשה מזבח אבנים של כ"ב אמה דכתיב (מלכים א ח) כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל [ו]כאדם האומר לחבירו נגע פלוני ופסול לעבודה: **ממקום שאומרים שירה.** מן הלוים שאומרים שיר בכלי נחשת: **תיו תמות.** לרשעים: **חותמו של הקב"ה אמת.** אמצעית לאותיות וראשון ואחרון על שם אני ראשון ואני אחרון ואני הוא: **אלו בני אדם שקיימו התורה כולה.** התיו סימן להם שקיימו התורה מראש ועד סוף: **ואיש לא יצילנה.** שאין עוד זכות לאבות שאצלוה: **ויפן אליהם למען בריתו את אברהם וגו' ולא השליכם מעל פניו עד עתה.** אבל מכאן ואילך השליכם ולא פנה אל ברית אבות: **ה' אלהי אברהם ואלהי יצחק וישראל היום יודע.** שאתה זוכר ברית אברהם יצחק וישראל מדקאמר היום יודע ותו לא מכלל דתמה ועל ידי רחמים הוזכרה להם בימי חזקיהו: **בימי חזקיהו.** דכתיב מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת ולא זכות אבות: **בלא חטא.** וחטאו של אדם גורם לו מיתה: **בשבט ובנגעים.** היינו יסורים וקאמר שאין באין אלא משום פקידת עון:

בעטיו

ואע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר. היינו היכא דספק אי מקבלי כדאמר בסמוך לפניהם מי גלוי אבל היכא דודאי לא מקבלי הנח להם מוטב שיהו שוגגין ואל יהיו מזידין כדאמרינן בהמביא כדי יין (ביצה דף ל. ושם) ובפרק שואל (לקמן דף קמח:) גבי תוספת יוה"כ:

ועל הרשעים תיו של דם. לא מקרא קאמר הכי אלא מסבר' דהא דכתיב והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה היינו בצדיקים גמורים: **מזבח** נחשת בימי שלמה מי הוה. כדכתיב ששלמה הסירו כי היה קטן מהכיל וא"ת והא כתיב בדברי הימים (ב ד) ויעש שלמה את מזבח הנחשת וי"ל דדרשינן ליה כי הכא מזבח שאומרים לפניו °שירה בכלי נחשת:

קצף אף וחימה. קשה לרשב"א דאמר בפ"ק דמסכת ע"ג (דף ד. ושם) כתיב חימה אין לי וכתיב נוקם ה' ובעל חימה ומשני כאן לישראל כאן לנכרים אלמא דאין להקב"ה חימה על ישראל ואההיא דמס' ע"ג קשה דבפ"ק ארבעה נדרים (דף כב.) אמר חימה משה הרגו דכתיב חימה אין לי ופריך והא כתיב כי יגורתי מפני האף והחימה ומשני תרי חימה הוו:

ושמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תחון זכות אבות. אומר ר"ת דס דזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה דהא כתיב (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקוב אף לאחר גלות ואנן אין אנו מזכירין זכות אבות אלא הברית °ומפרש דשמואל דאמר מימי חזאל דייק מדכתיב למען בריתו ולא למען זכותו ואומר ר"י דבויקרא רבה (פ' לו) דייק מעד עתה כדפי' בקונטרס ולר"י נראה דלא פליגי שמואל ור"י אלא שמואל קאמר דלרשעים תמה אבל לצדיקים לא תמה ובצדיקים איירי ר"י תדע דהא ר"י אמר בסמוך דמימי חזקי' תמה זכות אבות והכא קאמר דאף בשעת חורבן דבתר הכי תחון זכות אבות ועל זה אנו סומכין להזכיר זכות אבות ובשלהי ויקרא רבה רבי אחא אומר לעולם זכות אבות קיימת ולעולם אנו מזכירים אותם וכן הוא אומר כי אל רחום וגו' ולא ישכח את ברית אבותיך וגו':

אין מיתה בלא חטא. פי' (מיתה) לפי שהגזרה באה אף על השגגה ואין יסורים בלא עון של מזיד כדאמר ביומא (דף לו:) חטאים אלו השגגות עונות אלו הזדונות ואף על גב דאמר (שבועות דף ח:) גבי שעיר של יה"כ להגין עליו מן היסורים משמע דיסורים באים על שוגג הכא מיירי ביסורי נגעים שהן מכוערים כדמייתי קרא:

ארבעה

מסורת הש"ס

א) [לקמן קנג. וש"נ ועי' תוס' מ"ש מחגיגה טו: על הגליון], ב) [צ"ל אמרה], ג) [ע"ז ד. ע"ש], ד) יומא סט: סנהדרין סד., ה) [צ"ל אמר אלו יסו"ן], ו) [זבחים נב:], ז) [ועי' תוס' ב"ב כ: ד"ה מוטב ותוס' ע"ז ד. ד"ה שהיה בידם],

◆

גליון הש"ס

גמ' ר"י הוה יתיב. עי' ב"ב דף י ע"ב תוס' ד"ה פלוניס: שם א"ל ר"ז לר' סימון לוכחינהו. עי' מדרש רבה איכה פני ד"ה ולא זכר הדום רגליו: שם אמר רב מימות הושע בן בארי. ירושלמי פרק חלק ושם איתא הן לימוד כשם שמואל: תוס' ד"ה מזבח נחושת וכו' שירה בכלי נחושת. עי' זבחים דף ס ע"א תוס' ד"ה היק: שם ד"ה ושמואל וכו' ומפרש דשמואל דאמר מימי חזאל. אולם בירושלמי פ' חלק מפרש עד עתה עד לומר שעה זכות קיימת יעי"ש כפי' רש"י:

◆

מוסף רש"י

חותמו של הקב"ה אמת. שהמלך גלום ומקיים עם עבדיו חותם עמהם בהקמתם את חותמו (סנהדרין סד.).

◆

רב נסים גאון

דאמר ר' חנינא חותמו של הקב"ה אמת. תמצא עיקר דברי ר' חנינא בפרק בא לו כהן גדול (דף סט:) במס' יומא ובפ' ד' מיתות (דף סד) במס' סנהדרין. ובתלמוד ארץ ישראל במסכת סנהדרין אמרו בדבר זה טעם נאה ביותר ונראה לי לכתבה הנה, והכי אמרו מהו חותמו של הקב"ה רב ביבי בשם ר' ראובן אמר אמת. מהו אמת אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם. אמר ר' שמעון בן לקיש אלף ראשה דאלפא ביתא, מם באמצעיתה, תיו בסופה לומר (ישעיה מד) אני ה' ראשון שלא קיבלתי מלכותי מאחר, ומבלעדי אין אלהים שאין לי שותף, ואת אחרונים אני הוא שאין עתיד למוסרה לאחר. ואיתא נמי בבראשית דר' אושעיא (פרשה פא).

◆

רבינו חננאל

זקנים מה חטאו. אלא על שלא מיחו.

תורה אור השלם

1 אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה: משלי כא יג

2 בית דוד כה אמר יי דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליכם: ירמיהו כא יב

3 ויאמר יי אליו עבר בתוך העיר בתוך ירושלם והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה: יחזקאל ט ד

4 זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית: יחזקאל ט ו

5 והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבש בדים וקסת הספר במתניו ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת: יחזקאל ט ב

6 ועתה אגלה את נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי: הושע ב יב

7 וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז: מלכים ב יג כב

8 ויחן יי אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה: מלכים ב יג כג

9 ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר יי אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה: מלכים א יח לו

10 למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת יי צבאות תעשה זאת: ישעיהו ט ו

11 הנפש החטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה: יחזקאל יח כ

12 ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם: תהלים פט לג